

דף י

'כי הא דבני אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי חזא להו בחילמא...' – אם חלום זה היה במוצאי יום הכ"פ או במוצאי ראש השנה, או בליל (שני, לאחר שנכתב הדין) ראש השנה – ע': רש"י על ה'עין יעקב' (ובהנהות הב"ח כאן); מהרש"א – כאן וברכות יח: וע"ש ב'מגדים חדשים'.

רב פפא הוה סליק בדרגא, אישתמיט כרעיה, בעי למיפל, אמר: השתא כן איחייב מאן דסני לן כמחללי שבתות וכעובדי עכו"ם. אמר לו חייא בר רב מדפתי לרב פפא: שמא עני בא לידך ולא פרנסתו... – 'כשמזדמן לאדם איזה דבר סכנה וניצול, זה סימן שיש עליו דין עונש אותו דבר שהיה ראוי לבוא עליו, אלא שהש"י ברוב רחמיו וחסדיו לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכיו וחיה, והצילו בנס נגד שורת הדין, והזמין לו זה לעוררו על ידי זה שישוב... וכן איתא 'אשתמיט כרעא ובעי למיפל, אמר, השתא איחייב... שמא עני בא...! ועל כן אומרים בברכת ההודאה 'הגומל לחייבים טובות', דלולי היה חייב לא היה צריך ליכנס למקום סכנה כלל...! (דברי סופרים, ב)

– הראשונים, היה סדר לימודם והנהגתם, לסבב כל הדברים אל הסיבה הראשונה. מאשר נתברר להם שרשי הדת מיציאת מצרים ומכל הנסים המפורסמים, ובפרט מתן תורה עין בעין, ועל זה היסוד הסבו כל הסיבות להשגחה עליונה, כגון: מי שארע לו הפסד בעסקיו, מה שואלים אותו עתה – 'מפני מה הפסדת, אם הוול המקח או נתאנת במקחך' וכדומה, הַשְׁמַעְנוּ פֶּעַם אַחַת שִׁישְׂאֻלוּ אֶת הָאָדָם: איזה חטא טמון בידך שהפסדת? – זה לא שמענו. לעומת זאת, בדרות הראשונים – רב הונא, כאשר החמיצו לו ארבע מאות חביות יין, באו חכמים אליו ואמרו לו לעיין במעשיו, איזה חטא גרם ההזק. (ברכות ה:).

כשנראה אחד שנתעשר, מה שאלה שואלין: מאיזה עסק נתעשר. לפנים – אמר רבי חייא בר אבא: פעם אחת נתארחתי בלודקיא... והביאו לפניו שלחן של זהב... במה זכית... – כלומר, באיזו מצוה. (שבת קיט, ע"ש). וכיוצא בזה – 'במה הארכת ימים...' וכדומה. אם יקרה לאדם שנשמת ונתקל ונפל, מה מחשבתו באותה שעה? יביט למטה לראות איזה מכשול גרם לו ליפול. ולעומת זאת, רב פפא כשנתקל בסולם, לא הביט מה מונח למטה, על הארץ, אלא מה מונח 'על השמים' – איזה מכשול חטא. וכן זה שהלך עמו, ר' חייא בר רב מדיפתי, אמר לו 'שמא עני בא לידך...' – תיכף ומיד הסבו סיבותיהם לסיבות רוחניות, וזו היתה דרכם תמיד בכל מאורע, ולכן ההשגחה העליונה הושרשה בהם על ידי פעולותיהם עם השכלתם הקודמת, עד שנעשית אצלם כחוש. (מתוך 'חכמה ומוסר' ח"א רל, ע"ש באורך).

'כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עובד עבודה כוכבים...' – לפי שהנותן צדקה, הקב"ה משלם לו, ככתוב 'מלוה ה' – חונן דל', והמעלים עיניו ממנה, יש לו לב בליעל לומר שאין מי שישלם לו, והרי הוא ככופר בה' ומודה באלהי כסף ואלהי זהב. וכשם שהעובד עבודה זרה סבור שיש בידה להטיב ולהרע, כמו כן המעלים עיניו מצדקה, הוא גם כן מפני שסבור שיש כח בממון להטיב לו, ובחסרונו – ירע לו, והלא כתיב 'לא יועיל הון ביום עברה', ואם נגזר עליו עונש, לא יצילוהו ממנו, אדרבה, ע"י שמחסר מממונו לצדקה, יינצל מחסרון אחר, וכמעשה בבני אחותו של ריב"ז. וכן בשאר מצוות, ע"י שטורה ויגע לדבר מצוה או מתבזה בשבילה, ינכו לו עי"ז בטורה ובזיון ממקום אחר. (עפ"י מהרש"א לעיל ט. וקובץ שיעורים).

(ע"ב) 'לא יתן אדם פרוטה לארנקי של צדקה אלא אם כן ממונה עליה כר' חנינא בן תרדיון – ממשמעות לשון הרמב"ם והטור נראה שמלבד היות הגבאי נאמן, ויודע לכלכל מעשיו, צריך גם שיהא חכם בתורה. ואמנם כתב ב'בית יוסף' (יו"ד סו"ס רמט) שלא נהגו כן, מפני שסוברים שאין הכוונה 'חכם' (שכתב הרמב"ם) – בתורה, אלא בהנהגת הגבאות. ומטעם זה השמיט בשלחן ערוך מלת 'חכם'.

והרדב"ז (מתנות עניים, י) כתב שמן הדין אכן צריך שיהא חכם בתורה, אלא אין צריך שיהא כר' חנינא בן תרדיון ממש, מפני ש'פתח בדורו כשמואל בדורו'. וכשיטה זו דייק ב'אגרות משה' (יו"ד ח"א קמט) מדברי רש"י (בקדושין עו).

'שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה... שאלו את שלמה איזהו בן עולם הבא...' – ע' דובר צדק עמ' 114 ואילך.

'ושמעתי שהיו אומרים, אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו' – 'יש לפרש, כי עיקר הלימוד ושנעשה בו רושם הוא הלימוד הבא מכתובת יד, אשר על כן נקראו החכמים סופרים' (מהרש"א).
 עוד על גודל ענין כתיבת חידושי תורה – ע' בספר חסידים תקל: הקב"ה גוזל על האדם כמס ספרים יעשה... וכל מי שגלה לו הקב"ה דבר ואינו כותבו, ויכול לכתוב, הרי גוזל מי שגלה לו, כי לא גלה לו אלא לכתוב, וזהו שכתוב: 'האלקים יביא במשפט – על כל נעלם' כלומר, שגורם שנעלם הדבר ההוא. ובספר 'יוסף אומץ' (יוזפא): עיקר הלימוד המקוים ביד האדם הוא, כשכותב דבריו. ורמז לדבר: 'כי תשמרם בבטנך' – ראשי תבות: כת ב).

'מאן נינהו, אילימא רבי עקיבא וחבריו, משום הרוגי מלכות ותו לא? פשיטא, בלאו הכי נמי' – 'מכאן מוכח דגדול בתורה ובמעשים טובים עדיף מנהרג על קדוש השם ואפילו הציל כל ישראל. וכן הוא במגילה ל"ז: גבי מרדכי, גדול תלמוד תורה יותר מהצלת נפשות. וכן בע"ז י"ח. ישרפו אותך ואת ספר תורה באש וכו' מה אנו לחיי העולם הבא, אמר לו כלום מעשה בא לידך, אמרו לו וכו' וחלקתם לעניים. אמר לו אם כן מחלקך היא חלקי...'. (מהגר"א נבנצל שליט"א)

'האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני ובשביל שאזכה לעולם הבא – הרי זה צדיק גמור' – פרש רש"י (בפסחים ח): 'צדיק גמור' – בדבר זה. ואין אומרים שלא לשמה עושה, אלא קיים מצוות בורא שציוהו לעשות צדקה ומתכוון אף להנאת עצמו שיזכה בה לעולם הבא או שיחיו בניו. יש לפרש, שכך היא המצוה, שיתכוון לעשות רצון ה' ושיתכוון גם להנאת עצמו באותם שני הדברים: לזכות לעולם הבא ושיחיו בניו – אף זו מכוונות המצוה לפי רצון ה' – מהיכן למדו דבר זה? – מן האמור בסדר ואתחנן למדו: שאמר ה' למשה: 'מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצוותי כל הימים' – בכוונה – 'למען ייטב להם' – בעולם שכולו טוב; כלומר, שיזכה לעולם הבא; 'ולבניהם לעולם' – שיחיו בניו. (מזקני, ר' אליהו כי טוב ז"ל).

'וחסד לאומים חטאת...' – ... הכלל-ישראל במהותו דבוק בה', שהוא 'עם ה', והדבוק ב'אחד', גם הוא בבחינת 'אחד' שאינו סובל פירודים, ממש כעץ הזה היונק חיותו משרשיו, ושורש הכלל-ישראל הוא אחדותו יתברך, לכן כל אשר בשם ישראל יכונה צריכים להיות מאוחדים ולהתקרב יחד אל הבורא. אי אפשר לחיות רק את עצמו. אגואיזם, אנוכיות, היא המידה היותר מתועבת אצל הכלל-ישראל. הכלל-ישראל הוא 'רשות היחיד'. לאומות העולם אין מושג כזה. יש גם ביניהם אנשים טובים, אבל העם בכללו דואג רק לעצמו. 'וחסד לאומים חטאת' – כל צדקה וחסד שאומות העולם עושין, חטא הוא להן, לפי שאין עושין אלא להתיהר בו וכדי שתימשך מלכותן, ולחרף אותנו בו' (ב"ב י:). גויים לא יקריבו קרבנות בשביל כל האומות כדי שיהיה להם קיום, כמו שעושה הכלל-ישראל בסוכות...'. (מתוך 'עלי שור' ח"ב עמ' תיח)

דף יא

'אין חולקין את החצר עד שיהא ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה... זה הכלל כל שיחלק ושמנו עליו חולקין, ואם לאו אין חולקין' – בשו"ת שבט הלוי (ח"ה רכב. תשובה מנן המחבר) דן אודות דייר הדר בבנין משותף בקומה העליונה, וחפץ לבנות לו חדר או כמה חדרים על הגג.

וכתב שזה פשוט, כאשר שאר הדיירים מתנגדים לכך, (בטענה, שעי"כ נמנעת מהם האפשרות לבנות קומה נוספת על הגג, אם ירצו לעשות כן בעתיד), אינו יכול לכופן לחלוק את הגג, הגם שאר השותפים יישארו בשותפותם בגג ולא ייבטל שמו ממנו, ונמצא שנשאר להם חלק חשוב, אעפ"כ כיון שחלקו של זה שבא לחלק, הוא פחות מכדי חלוקה – אינו יכול לכופם לחלק, וכמשמעות לשון המשנה 'עד שיהא ארבע אמות לזה וארבע אמות לזה' – היינו לשני הצדדים.

(וכן יש בחו"א – ב"ב ה, יח. וצ"ב במש"כ בפתחי חושן ח"ו פרק ו הערה לו בדעת החו"א אפכא. ושם (ובהערות כה, לד) נקט לעיקר, שהשלישי שאין בו כדי חלוקה יכול להפריש את חלקו, כיון שהם ישארו שותפין בחלק הגדול מכדי שיעור חלוקה).

והוסיף, שאפילו אם כמה דיירים מסכימים שהדייר האחד יבנה על הגג, ואם נצרף את כל חלקיהם של המסכימים, יהא בו שיעור חשוב של 'שמו עליו', – אפילו באופן זה אי אפשר לחייב את שאר הדיירים לחלק, אלא אם ימכרו הדיירים המסכימים בקנין גמור, את חלקם שבגג לאותו דייר, שאז יוכל לחייב את השאר לחלק, כדין כל נכס שיש בו דין חלוקה, ובהסתמך על דברי המרדכי (סוף כתובות. הביאו הרמ"א. וכ"כ הרמ"ה, קסט) שלענין זה אין הולכין אחר שעת ההשתתפות הראשונה אלא אחר שעת החלוקה. אבל אם לא ימכרו לו, אי אפשר לכופו חלוקה, אפילו אם רק אחד מן השכנים מתנגד לחלוקה זו. עד כאן תורף מסקנת דבריו. (וכן כתב שם (בח"ח רצטג) שאכן על פי דין תורה אי אפשר לכפות את השכנים למכור חלקם שבגג לשכן שרוצה לבנות שם, רק בשכנוע וברצון טוב, לקיים 'עשית הישר והטוב' כדרך בני ישראל, ואז עושים חשבון המגיע לו.

עוד כתב שם (באות ב): 'על דבר שאלתך, האם ראוי בעל הקומה העליונה לסגור את חדר המדרגות ולהשתמש בו באופן פרטי – דעתי העני' נוטה דלסתום חלק האחרון שבגג, השכנים יכולים לעכב, וגם יש בזה שינוי במבנה הבנין שאדעתיה דיליה קנו דירתם. ואסור לסגור חלק זה).

'ארבע אמות שאמרו – חוץ משל פתחים' – כתבו ראשונים (ע' רמב"ן; רא"ש בשם הגאונים. וכן נפסק בשו"ע חו"מ קעב, א): דוקא באופן של מחלק נכסיו על פיו, שלאחד נתן פתח אחד ולשני נתן שנים, כפרש"י, שבנתינת הפתח כלולה גם זכות זו של ד' אמות שלפניו. וכן הדין בשנים שהתישבו בשטח הפקר ובנו בתים, זה פתח לו פתח אחד וזה שנים, ואחר כך הקיפום עד שנעשה להם חצר; אם באים לחלקה, זכה זה בתוספת עבור פתחו הנוסף.

אבל שנים שקנו יחדיו חצר ובתים או ירשו – אין זכות יתרה לאחד מהם בחצר מפני הפתח הנוסף, ואפילו קדמו וחלקו הבתים קודם חלוקת החצר – חולקים החצר בשוה, לפי שאין יכול האחד לגרע בקנינו של השני בגלל צורך השימוש של פתחו.

(ויש שכתבו – רא"ש שם – שזה דוקא לרב הונא, שמתחלקת החצר לפי פתחיה, שזכות זו לא קיימת אלא במחלק נכסיו על פיו או כשבנו בהפקר, כאמור, אבל לרב חסדא – לעולם יש ד' אמות לכל פתח, שזה נידון כשטחו של הפתח. וע"ע באילת השחר).

'האי פירא דסופלי' – יש מפרשים: חפירה שמעבדין בה עורות, על ידי גרעיני תמרה. (ר"י מגאש. וגרס 'חפירא'. וכ"ה בשמו במ"מ – שכנים ב, ב; רמ"ה).